

МОРГУН С. О.,
аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
(ПВНЗ «Європейський університет»)

УДК 343.115

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто роль суду присяжних в Україні й висвітлено основні аспекти його діяльності за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Визначено проблеми в здійсненні правосуддя присяжними, порядку відбору присяжних і запропоновано напрями їх вирішення.

Ключові слова: суд присяжних, Кримінальний процесуальний кодекс, колегіальність, правосуддя, кримінальне провадження.

В статье рассмотрена роль суда присяжных в Украине и освещены основные аспекты его деятельности по действующему Уголовному процессуальному кодексу Украины. Определены проблемы в осуществлении правосудия присяжными, порядке отбора присяжных и предложены направления их решения.

Ключевые слова: суд присяжных, Уголовный процессуальный кодекс, коллегиальность, правосудие, уголовное производство.

In article the role of jury trial in Ukraine is considered and the main aspects of their activities for the existing Criminal Procedure Code of Ukraine are covered. Problems in justice implementation by jurors are determined, an order of their selection and the directions of their solution are proposed.

Key words: jury trial, criminal procedural code, collective nature, justice, criminal proceeding.

Вступ. Конституція України наголошує, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [2]. Суд присяжних є інструментом формування правової ідеології, вдосконалення інституту змагальності, реалізації довіри громадськості до суду як до органу, що поважає права та свободи людини.

Колегіальність як засада кримінального провадження була визначена однією з перших ще на ранніх етапах становлення судових інституцій держави. За умови подальшої гуманізації суспільства відродження суду присяжних є найбільш перспективним. Варто зазначити, що саме цей інститут став предметом обговорення не лише серед фахівців у галузі права, а й серед простих громадян, яким відтепер відведена роль «вершителей правосуддя».

Окремі аспекти відображено в наукових роботах Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, В.В. Городовенка, В.Т. Маляренка, П.П. Пилипчука, І.О. Русанової, М.І. Сірого, В.І. Теремецького, В.М. Тертишника, В.І. Шишкіна та інших учених.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз наукових праць і законодавчих актів щодо організації діяльності суду присяжних в Україні й виокремлення пропозицій щодо його вдосконалення.

Результати дослідження. Наявність інституту присяжних в українському законодавстві є необхідною передумовою формування демократичної судової системи, зокрема реалізації засади колегіальності в кримінальному провадженні. Завдяки участі представників народу в здійсненні правосуддя кримінальне провадження стає більш прозорим і відкритим.

Традиційно суд присяжних розглядається як один із найдемократичніших інститутів, переваги якого полягають у застосуванні колегіальності, меншому ризикові допущення судових помилок, більшій незалежності, народності, гласності, посиленні змагальності [1, с. 14]. Поширеним є твердження, що демократичне суспільство не може відбуватись без демократичного судочинства, а таке можливе лише за наявності інституту суду присяжних, саме в тому варіанті, де народ самостійно ухвалює рішення, базуючи їх на засадах верховенства права [9, с. 139–140].

Зазначимо, що в Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України 2012 року існує окремий параграф, яким регламентовано порядок розгляду справи судом присяжним. Відповідно до

ст. 31 зазначеного Кодексу, кримінальне провадження щодо злочинів, за які передбачене довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – двох професійних суддів і трьох присяжних [4].

Проте впровадження цих норм супроводжується проблемами, частіше суто організаційного характеру. Саме тому варто детальніше дослідити залучення осіб до здійснення правосуддя.

Згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів», присяжним може бути громадянин України, що досяг 30-річного віку, якого у випадках, визначених процесуальним законом, залучають до здійснення правосуддя. Для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує й затверджує в кількості, зазначеній у поданні, список громадян, котрі постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, і дали згоду бути присяжними [5].

Варто сказати, що на присяжних поширюються гарантії незалежності й недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків щодо вчинення правосуддя. Крім того, їхня праця оплачується, а також відшкодовуються витрати на проїзд, наймання житла та добові. Зазначені виплати здійснюються територіальні управління Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету.

Проте, як засвідчує практика, навіть за таких умов заявки на участь у судових засіданнях подає небагато осіб. Так, за перший рік роботи суду присяжних лише в одному районі Києва записалося 14 осіб, а в іншому – лише 7. У 2014 році лише 42 кримінальні провадження розглянуто за участю присяжних, у I півріччі 2015 року – 20 кримінальних проваджень. Ця ситуація зумовлена декількома факторами [3; 11].

Присяжні передусім не витримують морального тиску сторони захисту чи сторони обвинувачення. Будь-який громадянин співчуватиме, співпереживатиме, а це неабияк заважатиме винесенню правосудного вироку. Крім того, в осіб, які не знайомі з проблематикою суду присяжних унаслідок необхідності, може сформуватися думка про правильність суджень таких юристів («вони фахівці – вони краще знають»).

Іншими словами, сьогодні українське громадянське суспільство в питанні функціонування суду присяжних займає позицію «побічного інтервенієнта», тоді як має активно відстоювати ідею впровадження цього інституту задля демократизації й незалежності судової влади. Інакше всі апеляції до влади щодо неналежного рівня правосуддя є нікчемними, адже ми через свою пасивність самі винні в такому стані речей [10, с. 122].

Підтримуємо точку зору науковців щодо остаточності рішень суду першої інстанції, якщо справа розглядається присяжними. Так, деякі вчені (зокрема І.Є. Словська) зазначають, що потрібно внести норму до законодавства, згідно з якою рішення суду присяжних є обов'язковим і оскарженню не підлягає. Саме тому вважаємо за доцільне доповнити ст. 391 «Порядок наради і голосування в суді присяжних» КПК України частиною 6 такого змісту:

«Рішення суду присяжних є обов'язковим і оскарженню не підлягає».

Цю позицію підтримують і присяжні. «У країнах, де діє інститут присяжних, ніяка інша інстанція не може скасувати рішення присяжних. А в нас апеляційний суд може. Який же тоді сенс у такому суді?», – наголошує Ольга Калитовська, яка брала участь у першому в історії України суді з присяжними [11].

Варто зазначити, що присяжним може бути особа будь-якої професії, в тому числі й та, яка не компетентна в юридичній сфері. За словами присяжних, які вже брали участь у справі, деякі юридичні терміни та процеси їм зрозуміти важко. Це потребує додаткової підготовки. Як відомо, таку підготовку нині ніхто не здійснює, а тому, нам видається, доцільно запровадити таку практику в Україні. Особи серед працівників суду можуть прочитати курс із основ судочинства для обраних присяжних, для того щоб вони легше та швидше сприймали інформацію на судових засіданнях.

Згідно з ч. 3 ст. 31 КПК України, кримінальне провадження щодо кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. У цьому разі виникає питання щодо можливості розгляду кримінального провадження судом присяжних тоді, коли один зі співучасників заявив клопотання про застосування цього порядку, а хто-небудь зі співучасників заперечує його застосування. Як зазначають науковці, тлумачення вищевказаної правової норми дає змогу дійти висновку, що й у таких випадках кримінальне провадження стосовно всіх співучасників злочину має розглядатися судом присяжних. Якщо порівнювати з країнами СНД, то, якщо один або декілька обвинувачених відмовляються від суду присяжних, суд вирішує питання про виділення кримінального провадження стосовно цих обвинувачених до окремого провадження. При цьому судом має бути встановлено, що виділення кримінального провадження до окремого не буде перешкоджати всебічності й об'єктивності розгляду справи, виділеної до окремого провадження, і тієї, що розглядатиметься судом присяжних. У разі неможливості такого

виділення кримінальне провадження загалом розглядається судом за участю присяжних засідателів, проте кожному з підсудних надаються його загальні права, що відповідають його процесуальному статусу. Указаний підхід до вирішення цього питання, видається, враховує інтереси кожного обвинуваченого й у такий спосіб забезпечує його право на справедливий суд [6, с. 131–132].

Пропонувати неосвіченим у юриспруденції людям голосувати за суто юридичні проблеми – дискредитувати, по суті, саму ідею суду присяжних. Підкреслимо, що присяжні за Статутом кримінального судочинства 1864 року самостійно виносили вердикт, у якому розв'язували питання, для розуміння яких достатньо було здорового глузду (Чи мав місце злочин? Чи винний у ньому обвинувачений?), і не брали участі в розв'язанні суто юридичних питань щодо кваліфікації дій обвинуваченого та його покарання [8].

Крім того, раніше побутувала думка: «якщо щось незрозуміло – один голосує «за», а інший – «проти», а тоді на головуючого покладається обов'язок вирішувати долю підсудного.

Ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні за такої концепції не приймають, а отже, практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. На думку В.М. Тertiшника, пропонуючи ж їм спільно із суддями вирішувати всі питання судочинства, законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і суддів-професіоналів, котрі за таких умов свої помилки та зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати «ширмою для судового безглуздя» [7, с. 223].

Натомість інші науковці пропонують присяжним вирішувати питання лише про винуватість або невинуватість особи, а визначення міри покарання має належати лише до компетенції суддів. Уважаємо цю точку зору хибною, адже питання винуватості й міри покарання є рівними за своєю правовою природою, повинні вирішуватись колегіально присяжними та професійними суддями, адже законодавець поклав на них рівні обов'язки. Позитивним моментом у цьому випадку стане правове навчання присяжних, про яке ми вже говорили.

Відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів і трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. З метою ефективнішої реалізації принципу колегіальності й залучення народу до правосуддя, на нашу думку, доцільно розширити коло кримінальних проваджень, які можуть вирішувати присяжні. Тому пропонуємо внести зміни до ст. 31 КПК України в частині визначення переліку таких проваджень, а саме: тяжкі злочини, особливо тяжкі злочини та кримінальні правопорушення за бажанням обвинуваченого. Це стане суттєвим «кроком уперед» і розширить можливості представників народу брати участь у здійсненні правосуддя.

Висновки. Отже, існування присяжних сприятиме лише об'єктивності винесення вироків, адже найчастіше вирок залежить виключно від суб'єктивної думки судді. А під час винесення вироку за участю присяжних ситуація зміниться: винна чи невинна особа в учиненні злочину – буде вирішувати вже не одна особа, а більше ніж десять, суддя здійснюватиме лише правову оцінку дій обвинуваченого залежно від вердикту.

Інститут присяжних однозначно повинен бути наявним в українському судочинстві, проте в модернізованому вигляді. Це зумовлено тим, що українське суспільство не готове до таких суспільно-правових перетворень. На нашу думку, варто оптимізувати модель суду присяжних, урахувавши передусім стан суспільного розвитку.

Для оптимізації інституту присяжних потрібно змінювати законодавство в частині гарантування діяльності присяжних, збільшення кола кримінальних проваджень, які можуть розглядатись судом присяжних, залучення фахівців до професійного навчання присяжних тощо.

Список використаних джерел:

1. Білоусенко В.Г. Суд присяжних: яким йому бути? / В.Г. Білоусенко, П.П. Пилипчук // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 2. – С. 4–19.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
3. Кравченко С. Попри невдоволення судовою системою, громадяни утримуються від участі в суді присяжних / С. Кравченко // Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/novini_zh_ii_pivrichchja_2015_roku/popri_nevdovolennja_sudovoju_sistemoju_gromadjani_utrimujutsja_vid_uchasti_v_sudi_prisjazhnih_zastu.html.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (станом на 15 грудня 2016 року) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B017/print1329932-924471646>.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
6. Солодков А.А. Окремі питання здійснення провадження в суді присяжних / А.А. Солодков // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – № 27. – С. 131–134.
7. Тертишник В.М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України / В.М. Тертишник, Н.С. Солнишкіна // Право України. – 2012. – № 7. – С. 274–278.
8. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 года. Российское законодательство X–XX веков. – М., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа. – 1991. – С. 120–251.
9. Шишкін В. Формування суду присяжних (досвід Іспанії) / В. Шишкін // Право України. – 2002. – № 2. – С. 139–142.
10. Евсєєв О.П. Конституційні засади запровадження суду присяжних в Україні / О.П. Євсєєв, О.Ю. Буслик // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – № 22. – С. 116–127.
11. Як працює суд присяжних в Україні // Офіційний сайт інтернет-видання «Сегодня». – 28 квітня 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-rabotaet-sud-prisyazhnyh-v-ukraine-711118.html>.

СЕРДЮК В. П.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного,
господарського та кримінального права
(Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»)

УДК 343.13

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

У статті досліджений стан законодавчого врегулювання поняття «слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні», узагальнені наукові погляди щодо його визначення, процесуальної суті та значення. Викладено історичний аспект законодавчого розвитку поняття та зарубіжний законодавчий досвід; внесено авторську пропозицію щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: *слідчі (розшукові) дії, слідчі дії, кримінальна процесуальна термінологія.*

В статье исследовано состояние законодательного урегулирования понятия «следственные (розыскные) действия в уголовном производстве», обобщены научные взгляды относительно его определения, процессуальной сути и значения. Изложены исторический аспект законодательного развития понятия и зарубежный законодательный опыт; автором внесено предложение относительно определения понятия следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: *следственные (розыскные) действия, следственные действия, уголовная процессуальная терминология.*

The article examines the state of the legislative regulation of the concept of investigation (investigative) action in criminal proceedings, generalized the scientific views regarding its definition, a procedural nature and values. It sets out the historical aspect of the legislative development of the concept and foreign legislative experience; the author made a proposal for a definition of investigation (investigation) activities.

Key words: *investigation (investigative) action, investigations, criminal procedural terminology.*

